

*»Et for hver dannet Statsborger . . .
saa umisteligt Hielpemiddel«*

MIDTVEJSREFLEKTIONER OVER
BIOGRAFISK LEKSIKONS 3. UDGAVE

AF

JENS HENRIK TIEMROTH

På Frederiksberg kirkegård knejser endnu i dag et imponerende monument over historikeren, rigsarkivar C. F. Brickas (1845–1903) grav. På foden af den høje firkantede granitsten, der bærer hans portræt i bronzerelief samt en indskrift, ses en opslået bog, på hvis ene blad læses: *Biografisk Lexikon*.

Som rigsarkivar efterfulgte Bricka den dynamiske og idérige A.D. Jørgensen, hvem han trods forskelle i gemyt og i synet på historie karakteristisk nok kom til at sætte stor pris på. Hans embedsperiode huskes ikke for de store initiativer. Herudover var Bricka bl.a. redaktør af dette tidsskrifts 6. og 7. række og skrev en række skarpt profilerede afhandlinger og anmeldelser, mens han af større selvstændige værker kun fik færdiggjort et tidligt arbejde om Frederik 2.s ungdomskærlighed. Omend hans ven siden skoledagene, Johs. Steenstrup kaldte ham »den højre Fløjmand, efter hvis faste Fodslag man rettede sig«,¹ stod han næppe i allerforreste linie i det frodige historikermiljø, der siden er blevet kendt som »det kritiske gennembrud«, og han optræder da heller ikke i Knud Fabricius' opfindsomme fremstilling af kampen mellem guder og giganter på en hellensk tempelgavl, der skal symbolisere kampen mellem det gamle og det nye i historieskrivningen.²

Men ved sin indsats som redaktør af Dansk Biografisk Leksikon, der nu udkommer i sin 3. og reviderede udgave, skabte Bricka et værk og

¹ Carl Frederik Bricka. DBL, 1.udg. bind 19, (1905), s. LXVI.

² Gennembruddet i dansk Historieforskning og Historieskrivning i 1870-erne og 80-erne. HT.10.r.V (1940), s. 396.

grundlagde en tradition, der også i international sammenhæng er bemærkelsesværdig, og som i samtidens øjne gjorde ham fortjent til det gravmæle, der i sig selv er et stykke kultur- og socialhistorie ved bl.a. at vise den opfattelse af den enkelte og døden samt den sans for det monumentale, som prægede virkelighedssynet i alt fald i de kredse i datiden, som stod i udkanten af »gennembruddet«. I snævrere faglig forstand kan man også se monumentet som udtryk for en almindelig europæisk strømning, en bestemt form for et individorienteret historiesyn, der igennem et par menneskealdre havde fået den litterært dannede verden herhjemme til at efterlyse et biografisk leksikon. Som et eksempel blandt mange kan nævnes den allestedsværende Chr. Molbechs forord til nærværende tidsskrifts 1. bind (1839), hvor »et historisk-biographisk Repertorium over de i vor Nations historiske Liv handlende og virkende Personer« kaldes for »et for hver dannet Statsborger ved tusinde Leiligheder saa umisteligt Hielpemiddel«. Med henvisning til den svenske standard og med en af sine sædvanlige retoriske overdrivelser hævder Molbech videre, at »der gives maaske intet Land i Europa, hvor Ukyndighed i den biographiske Deel af Nationens Historie kan være større, end den, som hersker i Danmark i det 19de Aarhundrede«.³ Henvisningen til vort naboland gælder vel især Palmblad & Wieselgrens leksikon. Det var påbegyndt fire år forinden, men ved sin afslutning i 1907 var det forlængst overhalet af den almindelige samfundsudvikling og ikke mindst af de forandringer i videnskabssynet, der var fulgt med den akademiske professionaliseringsproces. Til belysning af Brickas indsats og den almindelige standard på området kan nævnes, at det svenske biografiske leksikon, der efter moderne principper blev påbegyndt i 1918, i dag kun er nået godt halvvejs gennem alfabetet, mens det tilsvarende norske, påbegyndt i 1923, netop er nået til sin afslutning. Brickas leksikon udkom i 19 bind (oprindeligt havde han skønnet en halv snes) regelmæssigt som et urværk i årene 1887–1905 (de tre sidste bind efter hans død ved dav. arkivsekretær Laust Laursen og Johs. Steenstrup) og indeholdt 9.793 biografier, forfattet af 238 medarbejdere. 2. udgavens første bind så dagens lys i 1933 med Povl Engelstoft som redaktør under medvirken af den senere rigsbibliotekar Svend Dahl, og de nåede til vejs ende i løbet af 11 år (mod beregnet 10). Værket var udvidet til 27 bind (hvoraf et var supplementsbind), og ikke mindre end 427 forfattere havde bidraget – det videnskabelige samfund var blevet forholdsvis større, og der var akademikerarbejdsløshed. Af de 10.997 biografier, som værket nu

³ Om Historiens nationale Betydning og Behandling; om historiske Arbejder og Formalene for en historisk Forening i Danmark. HT.I (1839), s. 38.

indeholdt (plus nogle slægtsartikler), var omkring halvdelen gennemsete og reviderede gengangere fra Bricka. Udgivelsestempoet i nærværende 3.udgave, der redigeres af en talstærk stab med Sv. Cedergreen Bech i spidsen, er dog endnu mere imponerende, og tidsskemaet ser ud til at holde. I løbet af blot 5 år er berammet 16 bind, hver med en stofmængde svarende til to bind af forrige udgave, og indeholdende biografier af omkring 12.000 personer. Heraf er omkring 2.600 nyoptagne, mens de øvrige omkring 9.400 biografier er overført i omskrevet eller revideret stand. Af disse optræder omkring 3.400 for første gang i 2.udgaven, mens de resterende omkring 6.000 navne er gengangere fra Bricka – i enkelte tilfælde uden om 2.udgaven. Ved værkets afslutning vil der blive bragt et register over de henved 20.000 personer, der er biograferet et eller flere steder i de tre udgaver og i det af Engelstoft og Dahl ligeledes redigerede, men mere kortfattede (og illustrerede) Dansk Biografisk Haandleksikon I–III (1920–26), der indeholdt omkring 6.000 navne og lagde hovedvægten på det 19. og 20. århundrede, hvorfor man helt bevidst også medtog personer, hvis betydning måtte skønnes at blive af midlertidig karakter.

En medvirkende årsag til denne høje aktivitet i et lille sprogområde som det danske har været den finansieringsmåde og organisation, der efter flere mislykkede forsøg fandt sted i 1885, hvor det ni år tidligere oprettede Carlsbergfond og Gyldendals forlag fandt sammen om den nødvendige kapital og om en redaktør, der både nød videnskabens tillid og kunne opfylde et kommercielt forlags ønske om præcision og ensartethed i formen og om punktlighed i udgivelsen, ligesom Bricka efterkom forlagets krav om at medtage nulevende personer, hvilket hverken havde været tilfældet i det engelske Dictionary of Biography (1885–) eller i Allgemeine Deutsche Biographie (1875–). Et af de træk i Brickas adfærdsmønster, der gjorde ham velegnet til posten, var hans alment kendte uegennyttighed, som bl.a. gav sig udtryk ved, at han ikke ønskede sig (og i øvrigt heller ikke sin bror, lærer og musikhistoriker Georg Bricka (1842–1901)) optaget i sit eget leksikon, skønt han som embeds- og videnskabsmand og som redaktør og udgiver til fulde opfyldte samtidens normer herfor. Nu gik det således, at vennen Johs. Steenstrup på grund af Brickas tidlige død kunne forsyne sidste bind med en pietetsfuld portræt-tegning (jvf. note 1), og skønt en rimelig fyldig præsentation af redaktøren af et sådant værk kan opfattes som en helt naturlig service over for brugeren, synes Bricka også på dette punkt at have skabt en tradition, der lige så beklagelig den er unægteligt også har dybe rødder i vort kulturmønster. I 2.udgaven finder man således kun de nøgne fakta til en karakteristik af redaktøren Povl Engelstoft, og ganske vist har Povl Bagge i nyudgaven forsynet disse med en prægnant og distant vurderende tekst

(der i sin opbygning har lighed med Engelstof's artikel om Bricka), men går man til samme forfatters artikel om den nuværende redaktør, Sv. Cedergreen Bech er vi atter tilbage ved de nøgne fakta, skønt nyudgaven som sådan ikke er præget af helt den samme tilbageholdenhed med hensyn til vurderende karakteristikker af endnu levende personer, som forgængeren var. Man kunne i øvrigt fristes til at tro, at beslutningen om redaktørens optagelse først er taget på et sent tidspunkt. I alt fald findes der ikke henvisning fra Bech (bind 1) til Cedergreen (bind 3), hvor artiklen er placeret. For nærmere at belyse den tradition, som nyudgaven som flere gange anført er en del af, inden for dens egne rammer skal der i det følgende tegnes nogle streger til et mønster omkring de tre hovedredaktører med særligt henblik på en sammenligning af deres syn på den historiske biografi.⁴

Bricka forbandt 1700-tallets antikvariske interesser med den litterære romantiks og historismens sans for det individuelle i menneskelivet. Han anlagde tidligt en samling af personalhistoriske oplysninger, men han kunne ikke honorere samtidens krav til den brede historiske fremstilling med rod i tidens egne problemer og i en æstetisk tiltalende form. Det sidste ses vel i universitetets bedømmelse af en guldmedaljeafhandling fra 1869, hvor det bl.a. hedder, at fremstillingen stundom var noget søgt,⁵ og hvad hans syn på historikerens opgave angik, var hans valg af livsbane i modsætning til så mange andres uden sammenhæng med den stigende nationale identifikationsproces fra 1830-erne og fremefter og med den samtidige inddragelse af stadig større grupper i det politiske liv. Han havde vanskeligt ved at forstå, at selv nære venner og politiske meningsfæller blandt historikerne »sugede Næring for Historien og Forstaaelse af den ved at kæmpe med i Dagens Spørgsmaal«, som en af disse, Johs. Steenstrup, har udtrykt det.⁶ Snarere var det for ham som for 1700-tallets lærde samlere en berigelse og personlig tilfredsstillelse at leve sammen med fortidens hjemlige skikkelser i biblioteket og i arkivet, og som motto for sit eget bibliotek havde han da også tænkt sig: Her leve de døde, her tale de stumme (*hic mortui vivunt, hic muti loquuntur*).⁷

Disse forhold kan forklare ikke alene hvorfor Bricka, som Cedergreen Bech skriver i forordet til 3.udgaven, stykkede sit talent ud i mindre,

⁴ For egentlige fremstillinger af DBLs historie, hvorfra flere af de i det foregående anførte oplysninger stammer, henvises til det i note 1 anf. arb. samt til Sv. Cedergreen Bech: Biografisk leksikon – lidt af forhistorien. Personalhistorisk Tidsskrift. 16.r.V (1977), s. 243-55.

⁵ Jvf. det i note 1 anf. arb., s. X.

⁶ Smstds., s. XXVI.

⁷ Smstds., s. XXI.

kritiske afhandlinger, men også hans position blandt samtidens historikere. Perioden betegnes normalt som »det kritiske gennembrud«, måske fordi forskningen i første række har interesseret sig for de radikale historikere, men netop Brickas eksempel viser, at betegnelsen »professionaliseringsprocessen« er i alt fald lige så dækkende. Han der hele sit liv systematisk havde indsamlet lærdom, havde som mange af de andre uddannede historikere ikke meget til overs for de litterater og nationaløkonomer, der i 70'erne rygtevis nævntes som mulige redaktører af et biografisk leksikon, og som det i de senere år flere gange er fremhævet fra lokalhistorisk interesseret hold, yndede han heller ikke de mange landsbylærere og bønder, der forsøgte sig i den dengang så moderne kulturhistoriske genre.⁸ Over for sådanne angreb bør dog fremhæves, at Brickas aversion var uden persons anseelse og også gjaldt skrivende godsejere, og selv om hans opfattelse af det historiske udvalgsprincip, historiesynet om man vil, bestemt ikke var entydig og kunne fortjene en nærmere undersøgelse, må det understreges, at hans ofte ubarmhjertige kritik af sådanne arbejder egentlig ikke skyldtes de valgte emner, men at det var hans respekt for fortiden (og navnlig for de døde slægter), der fik ham til at tage afstand fra hvad han opfattede som »en sørgelig Ringeagt for den grundige Forberedelse, uden hvilken enhver Indtrængen i og Forstaaen af Fortiden er en Umulighed«.⁹

Hvorom alting er, ville Fridericia i sin anm. af DBL i første række tillægge redaktøren æren for, at værket bl.a. havde fået et så demokratisk præg, mens andre europæiske leksika og navnlig Allgemeine Deutsche Biographie væsentligst havde behandlet »Nationens Spidser i politisk, litterær og kunstnerisk Henseende«.¹⁰ Nu besad Bricka med Engelstofts ord »en solid omend ikke vidtfavnende Kultur«, og om Fridericias artighed er møntet på Brickas personlige opfattelse eller på hans evne til at lytte til andres mening, det være sig venners (bl.a. Fridericia selv) eller forlæggerens, skal her lades usagt. Betegnende er det dog, at værket medtog en mand som fribytteren Mogens Heinesen (1545–89), hvem Bricka tidligere havde karakteriseret som »en ubetydelig Person, der

⁸ Jvf. f.eks. Claus Bjørn: *Om Lokalhistorie og lokalhistorie*. Trykt i: *Nye strømninger i dansk lokalhistorie*, Århus 1981, s. 178.

⁹ Cit. fra anm. af E. Carstensen: *Hjørslunde Sogns Historie* (HT.5.r.I(1879), s. 705), der følges umiddelbart af en nedsættende bemærkning om sammenhængen med »vor politiske Udvikling«. Af andre anm. i HT, der belyser B.s forhold til kulturhistorien og hans enorme appetit på detaljer og imponerende personalhistoriske kundskab, kan nævnes: E. Erslev: *Om de glubende Dyrs Undergang i Nørrejylland* (4.r.II(1872)); F. Lunn: *Knabstrup i ældre og nyere Tid* (4.r.VI(1877)) og C. Christensen: *Hørsholm Sogns Historie* (5.r.II(1880)).

¹⁰ HT.7.r.VI(1906), s. 519.

taber sig mellem de mærkelige Mænd, som Norden da var saa rig paa«. ¹¹ Brickas problem har i dette tilfælde nok været, at en levnedsskildring af denne fribytter vanskeligt kunne blive et kunstnerisk hele i den forstand, som den romantiske litteratur krævede. Fremstillingen kunne nok blive livlig, men ikke med varme, dvs. indfølelse og i »et mandigt og alvorligt Sprog«. ¹² Hvorledes Bricka selv kunne løse opgaven ses bl.a. af hans biografi af en åndsbeslægtet, genealogen og samleren fra 1700-tallet, Terkel Klevenfeldt, hvis triste skæbne forklares indfølelse og distanceret i en individualpsykologisk ramme.

Som Dictionary of National Biography var Brickas leksikon tænkt som et opslagsværk, men i modsætning til det engelske gav det ikke blot faktiske oplysninger, men også korte, vurderende karakteristikker. Engelstoft valgte at lægge de samme principper til grund for 2.udgaven, men kritiserede Bricka for rent systematisk ikke at have udnyttet erfaringerne fra arbejder som Erslews forfatterleksikon og Wibergs præstehistorie. Selv systematiserede han opstillingen ikke mindst ved en forbedring af litteraturvejledningerne og ved en kraftig udvidelse af de personalhistoriske data, som blev anbragt i artiklernes »hoved« efter et fast skema, som også er fulgt i nyudgaven. Engelstoft kom aldrig i embede, men udnyttede sine usædvanlige evner for indsamling og nyttiggørelse af viden på næsten alle felter som redaktør og medarbejder ved en række fast opbyggede håndbøger og opslagsværker og ved leksika. Han havde mange egenskaber tilfælles med Bricka, således den selvfølelse beskedenhed, et ry for personlig umedgørlighed og de praktiske evner som redaktør, men i endnu højere grad end denne dyrkede han den dybtgående enkeltstudie med nøjagtig fastslåen af, hvad han anså for det dybe skel mellem det rigtige og det kun delvis rigtige. Ved lejligheder kunne han udtale, at »hovederne« i DBL var hans største indsats som historiker (Bagge). En anden gang skal han have sagt, at det at forstå historie er et spørgsmål om at være systematiker, ¹³ en udtalelse der formentlig ville have fået historisten Bricka til at gyse, ligesom dennes æstetiske idealer lå langt fra den ultrakorte, omend virtuose form, som Engelstoft yndede at udtrykke sig i. Selv om den slags bemærkninger sjældent skal tages helt for pålydende, rejser de dog det spørgsmål, om Engelstoft som andre af hans samtidige, der var elever af »det kritiske gennembrud«, når det kom

¹¹ I en anm. af Troels Lund: Mogens Heinesøn. Et Tidsbillede fra det 16. Aarhundrede. HT.4.r.VI(1878), Litt. og Kritik.

¹² Cit. fra det i note 11 anførte, hvor B. i øvrigt også fremsætter nogle principielle betragtninger om forholdet mellem »levnedsskildringer« og »tidsbillede«.

¹³ T. Vogel-Jørgensen: Povl Engelstoft (nekrolog). Personalhistorisk Tidsskrift, 14,III(1961), s. 115.

til stykket ikke var så bundet af de gamle sammenhænge, at det var disse positivistiske træk i hans forskerfysiognomi (i forbindelse med den mangel på tid og tålmodighed som Bagge nævner), der forhindrede ham i at udnytte sine sjældne evner som skribent og som videnskabsmand til en større, bredt anlagt syntetisk fremstilling. I alt fald finder man efter min opfattelse en brudflade mellem disse positivistisk prægede træk og hans »åndfulde og psykologisk indtrængende« (Bagges udtryk) personkarakteristikker i DBL af de nationalliberale koryfæer, båret som de er af intuition og medleven og fremsat i et sprog, der nok kan karakteriseres som »det smukkeste dansk, der undertiden hæver sig til poetisk flugt og ægte patos« (Bagge), men vel dybest set hører hjemme i det 19. århundrede, der var den traditionsbevidste Engelstofts foretrukne studieområde.¹⁴

Redaktøren af 3. udgaven, Sv. Cedergreen Bech har som sine forgængere været medarbejder ved historiske håndbøger, men i modsætning til disse har hans selvstændige forfatterskab været domineret af brede, syntetiske fremstillinger i et omhyggeligt gennemarbejdet dagligsprog, kvaliteter som han har kunnet opøve i sit virke som seminarielærer. Han har således ikke demonstreret den altopslugende interesse for den kritisk lutrede detalje, der er karakteristisk for hans forgængere, og hans force, der navnlig viser sig i monografien »Struensee og hans tid« (1972), er helhedsopfattelsen af situationer og personer, i særdeleshed hvor disse i forsøg på at realisere sig selv støder mod samfundsvedtagne grænser. Temaet er også forholdet mellem individ og gruppe, mellem personlighed og tid, og metoden er en omfattende læsning baseret på kritisk indlevelsessevne og almindelig menneskekundskab. Dette humanistiske erkendelsesideal, hvor nutidsmennesket i mødet med historien får afprøvet sin egen selvforståelse, samt bogens genoplevende fremstillingsform forklarer, at den har været udgangspunkt for et litterært arbejde, forfatteren Sven Holms (f.1940) teaterstykke »Struensee var her« (1977), der dybest set handler om de forskellige rolle- og magtspil, der til alle tider sætter grænserne for den enkeltes personlige og politiske frihed, og hvis pointe er, at Struensee er den usynlige dubleant i alle de normale roller, som den syge konge ikke kan spille.

Selv om disse tre silhuetter kun kan være dele af tidsbilleder, tegner de alligevel væsentlige strømninger i dansk historieskrivning i det pågældende tidsrum fra en overvejende historistisk over en mere positivistisk til en holdningskompleks forklaringsmåde. Det er et forløb, hvor historie fra at

¹⁴ Artiklen om juristen og politikerens A.F. Krieger (1817-93) er et godt eksempel. Smlgn. med den tilsvarende i 3. udg. i Helge Larsens »moderniserede« sprogform.

være en litterær genre bliver en specialiseret og professionel videnskab med egne normer i forhold til andre former for historie, og frem til et punkt hvor i alt fald dele af historievidenskaben og litteraturen atter nærmer sig hinanden, omend Cedergreen Bechs personlige historicsyn, de sider af fortiden som han selv finder væsentlige at studere, næppe er repræsentative for faget. Mens man i Brickas udgave og i mindre grad også i Engelstofts lagde tyngdepunktet i biografierne på personkarakteristikken sammenholdt med den pågældendes livsgerning, er der således i nyudgaven en tilbøjelighed i alt fald i de større artikler til snarere at se livsgerningen som en del af tidshistorien, mens selve personkarakteristikken træder mere indirekte frem.

Inden dette uddybes nærmere skal slås fast, at de biografiske afsnit i nyudgaven på mange måder er stærkt præget af traditionen. Det skyldes delvis, at man af økonomiske og overkommelighedsmæssige grunde har bygget videre på 2.udgaven, og at en væsentlig del af artiklerne er overtaget herfra efter en fortrinsvis sproglig revision og med henvisninger til nyere forskning i litteraturvejledningerne. Sådanne dispositioner vil naturligvis altid føre til diskutabile afgørelser, og jeg skal da også nøjes med at anføre, at jeg inden for mit eget fagområde finder det urimeligt, at det af artiklen om filologen Edwin Jessen (1833–1921) ikke fremgår, at der i den sidste halve snes år har foregået en heftig debat om den ellers blandt historikere næsten glemte Jessens mulige indflydelse på udformningen af Lauritz Weibulls kildekritiske principper. En anden traditionel begrænsning i værkets anlæg ligger i, at redaktionen navnlig hvad biograferingen af endnu levende personer angår, har villet undgå, at værket skal blive hvad man med et Bricka-citat kalder »en Tumbleplads for Livsanskuelser«, og derfor har henstillet til forfatterne om at vise mådehold såvel med personkarakteristikken som med vurderingen af en uafsluttet livsgerning. Generelt har det været en redaktionel opgave »at lægge Eensformigheden til. Ikke paa Bekostning af den enkelte Artikels Individualitet, men for at skaffe Harmoni i det Hele«, som det hedder i indledningen med et citat fra Fr.Algreen Ussing, en af dem der midt i forrige århundrede kuldsejlede med et biografisk leksikonprojekt. Som eksempler på det spillerum, der alligevel har været, kan nævnes Niels Jørgen Haagerups artikel om Erling Bjøl, hvor ønsket om tilbageholdenhed er efterkommet, mens dette ikke kan siges om Bjøls skarpttegnede portræt af diplomaten Ejvind Bartels (f. 1916). Det samme gælder Vagn Dybdahls meget velorienterende artikler om socialdemokratiske politikere, mens Helge Larsen, der har skrevet om de fleste ikke-socialistiske politikere, og Tage Kaarsted, der har portrætteret enkelte, har vist mere tilbageholdenhed både hvad oplysninger og vurderinger angår.

Dette forhold afspejler naturligvis den enkelte forfatters oven for omtalte og af den litterære romantik så værdsatte individualitet, men det er vel også udtryk for den usikkerhed om normerne for den historiske biografi, der allerede var i opbrud under »professionaliseringsprocessen« eller »det kritiske gennembrud«. Ønsket om et biografisk leksikon opstod i den æstetisk dannede offentlighed, hvor man havde et sammenhængende syn på mennesket, verden og samfundet, som fandt udtryk i idealistiske opfattelser af forholdet mellem menneske og samfund. På samme måde som hvert enkelt folks udvikling kunne ses som led i menneskeslægtens sammenhængende udvikling, så havde hvert enkelt menneske et sjæleligt vækstprogram i sig på samme måde som det havde et biologisk, og det var ud fra denne opfattelse naturligt at udvælge de personligheder, der var nået længst i kulturel og social henseende, og fremstille deres udviklingshistorie som en helhed i en æstetisk tiltalende form på basis af indlevelse og personlig erfaring. Det er velkendt, at disse ideologiske strukturer kom i opbrud og indgik i andre funktionelle sammenhænge, efterhånden som der udkrystaliseredes nye idekomplekser, der bragte sammenhæng i de samfundsmæssige processer, der fandt sted fra 1830-erne og fremefter, og hvoraf de vigtigste var den stigende nationale identifikationsproces, inddragelsen af stadig større grupper i det offentlige liv og i den politiske beslutningsproces samt den økonomisk-tekniske udvikling, der var baggrund for den gennemgribende omdannelse såvel af kulturlandskabet som af levevilkårene for befolkningen.¹⁵ Misforholdet mellem den stedfundne samfundsudvikling og de overleverede genrebestemte normer kan illustreres med Brickas holdning til Mogens Heinesen, der tidligere er omtalt, og hvor de gamle etiske og æstetiske normer ganske tydeligt er i opbrud. Det lever videre i Erslevs bekendte skelnen fra 1911 mellem historieskrivning og historieforskning, og selv om der på nuværende tidspunkt naturligvis ikke kan være tale om egentlige systematiske undersøgelser, træder forholdet efter min opfattelse også frem i nyudgaven, hvor artikler om litteraturens og kunstens repræsentanter generelt dels er mere detaljerede end de tilsvarende fra videnskabens og erhvervslivets verden, og dels lader de personlige træk komme stærkere frem.

Det synes at gælde for de fleste artikler, der er ny- eller væsentligt omskrevet af historikere, at de er klart opbygget, affattet i en kort og præcis sprogform, analytisk iagttagende i deres indhold og med sammen-

¹⁵ Jvf. H.P. Clausen: *Hvor længe varede det 19. århundrede kulturelt?* H.P. Clausen, Poul Meyer og A. Pontoppidan Thyssen: *Kulturelle, politiske og religiøse bevægelser i det 19. århundrede. Det lærde selskabs publikationsserie, ny serie, hefte 1.* Århus 1973.

fattende vurderinger, hvor så også personlige træk om den biograferede trækkes frem. Hvad systematikken og den sproglige økonomi angår, bygger man således videre på 2.udgaven, men her var de personlige træk som nævnt i højere grad indarbejdet i levnedbeskrivelserne, og der er næppe tvivl om, at det er den »klassiske«, afsluttede karakter, den overensstemmelse mellem form og indhold der præger mange af f.eks. Engelstofts og Paul V. Rubows portrætter af 1800-tallets politikere og forfattere, der har været tungtvejende, når en del af disse artikler i videst muligt omfang er blevet overført til nyudgaven med lettere sproglige bearbejdelser. Når den portrætkunst, der endnu prægede forrige udgave, ikke er så fremtrædende her, skyldes det ikke alene ændrede stilistiske normer, men formentlig også en stigende skepsis over for de mere eller mindre udtalte psykologiske typologiseringer, der bar mange af 2.udgavens store biografier. Disse forandringer hænger bl.a. sammen med menneskesynet, hvor man nu i langt højere grad end i den romantiske litteratur anser samfundets magtstrukturer for at betinge forskellene på de enkelte individer. I en række tilfælde har man således valgt at anskue de biograferede personer som aktører inden for systemer eller strukturer af f.eks. politisk og økonomisk art – eksempler herpå er Jørgen Schoubyes artikel om udenrigsminister J.H.E. Bernstorff (1712–72) og Birgit Nüchel Thomsens om brygger J.C. Jacobsen (1811–87). Det bør dog nævnes, at der også er nyskrevne artikler, der står mål med forrige udgaves portrætkunst. Bagges biografi af Engelstoft er allerede nævnt, og for at understrege mangfoldigheden skal endelig anføres, at nyudgaven også indeholder nyskrevne artikler, der er båret af indlevelse i personligheden og fremført i fortællingens form, eksempelvis Roar Skovmands portrætter af en række af højskolens koryfæer, der viser forfatterens egen forankring i en institution med levedygtige former for historie, der går jævnsides med og bagom »det kritiske gennembrud«.

Mens DBL på det formæssige område således er udtryk for forskellige traditioner, afspejler de forskellige udgaver i højere grad forandringsprocesserne i samfundet hvad angår de kriterier, hvorefter udvælgelsen af personer til optagelse har fundet sted. En ting var, at der i forskningen løbende blev fremdraget nyt kildemateriale fra arkiverne og fremlagt nye vurderinger, men den største svaghed ved Brickas værk viste sig at være, at det i hele sit anlæg var »førprovisorisk«, således at det »efter det politiske systemskifte, en verdenskrig, påskekrise og socialdemokratiets og arbejderbevægelsens fremmarch« allerede i 20'erne måtte føles forældet.¹⁶ Engelstofts personudskiftning måtte derfor blive radikal, vel også

¹⁶ Det i note 4 anfarb., s. 247.

fordi den almindelige opfattelse af hvad der var dansk havde ændret sig. Det norske leksikon var i mellemtiden påbegyndt, og alene derfor kunne man komme ud over et af Brickas store problemer og udelade en del nordmænd, som efter Engelstofts opfattelse havde virket helt eller delvis i Norge i fællestiden, men herudover strøg man også en række sydslesviger og holstenere, der ikke havde haft betydning for dansk sprog, administration og politik, men som havde fået en kort omtale hos Bricka, f.eks. den i Ejdersted fødte historiker Theodor Mommsen (1817–1903). Derimod medtoges for perioden 1864–1920 personer fra begge sproggrupper i nationalitetskampen f.eks. overpræsident M.v.Köller (1841–1928), et princip der er bibeholdt i nyudgaven. Den største sanering omfattede dog embedsstanden (ikke mindst officerer og skrivende præster) samt en del skønlitterære forfattere og kunstnere, hvor Bricka som følge af tidens smag som han selv sagde i sit forord var gået »noget længere ned end ellers«. Modsat kunne Engelstoft takket være den sidste menneskealders historieforskning føre tidsrammen tilbage fra o. 1000 til o. 800, ligesom den økonomisk-tekniske udvikling, især på det produktions- og kommunikationsmæssige plan, og de dermed forbundne forandringer i tidens sociale og kulturelle mønstre medførte, at også en del mere lokalt virkende personer blev medtaget og endvidere gjorde det naturligt, at »det praktiske Livs Mænd og Kvinder skulle stilles lige med Litteraturens og Kunstens«, som det hedder i forordet til det allerede i 20'erne udkomne håndleksikon, der også henleder opmærksomheden på det dermed i alt fald for »åndsarbejdere« forbundne problem, at »Erhvervslivets Personligheder ikke skaber sig saa let tilgængelige Monumenter som Aandens Arbejdere«.

I nyudgaven er det geografiske område som i den forrige nemlig det nuværende Danmark samt andre områder fra den tid, hvor de stod under dansk styre eller var del af et rigsfællesskab, og det generelle krav for optagelse er ligeledes en betydningsfuld indsats i dansk samfundsliv og kultur eller med udgangspunkt i Danmark. Men kriterierne er tolket anderledes. Således er nu medtaget en række nordmænd fra fællestiden, som for nogles vedkommende var optaget i Bricka, eksempelvis digterne, biskop Johan Nordal Brun (1745–1816) og præst Peder Dass (1647–1707), men som Engelstoft i 30'erne skønnede »tilhørte« Norge. Men ellers er de udviklingslinier, som blev afstukket med 2.udgaven fortsat. Der er tyndet yderligere ud blandt embedsmænd og kunstnere (også blandt de af Engelstoft nyoptagne), men spillerummet for nyoptagelser har været mindre, omkring 20% mod omkring 50%. I en udsendt vejledning er det generelle krav om optagelse nu tolket som »en indsats ud over det almindelige inden for den pågældendes virkekreds«, hvilket

har givet plads for en række færinger og grønlandere (men ikke indfødte fra tropekolonierne), hvis virke har fundet sted inden for det pågældende kulturområde, f.eks. den færøske politiker Kjartan Mohr (1899-1979) og den grønlandske maler og billedskærer Aron fra Kangeq (1822-69).

Ligeledes i overensstemmelse med den almindelige politiske, sociale og kulturelle udvikling i efterkrigstiden har redaktionen med støtte fra et stort antal konsulenter bestræbt sig på at finde repræsentanter for alle erhvervs- og professionsgrupper, også sådanne som ikke tidligere ville være at finde i nationalgalleriet over foregangsmænd og -kvinder, men som i fælles- eller massekulturens tidsalder indtager en naturlig plads. Sangerinden Dagmar Hansen (1879-1959), portrætteret af redaktør Sigurd Berg, er en af dem, men det er sværere at opfatte hendes kollega Amanda Nielsen (Nilsson) (1866-1952) som foregangskvinde, i alt fald ikke som artiklen er udformet. Den er overtaget næsten uændret fra 2.udgaven, og hun præsenteres som »visesanger«, men blev i sin tid ikke optaget for sine sceniske talenter skyld, næppe heller på grund af sine personlige egenskaber, men fordi hun var digteren Holger Drachmanns veninde. »Han døde med hendes navn (Edith) på læben«, som det hedder i afslutningen på Rubows formfuldendte artikel, der burde have været omskrevet uanset dens klassiske karakter. Cirkuslivet er også blevet opprioriteret. Der er f.eks. en egentlig vurdering ved Anders Enevig af mesterbryderen Magnus Bech Olsens (1866-1932) indsats som cirkusdirektør. Hvad sportens verden angår, er det dog nok for tidligt at afgøre, om udvælgelseskriterierne er tolket væsentligt anderledes end i forrige udgave, hvor folk som omtalte Bech-Olsen og cykelrytteren Thorvald Ellegaard (1877-1957) allerede havde plads. Niels Holst-Sørensen bedriver på cindersbanerne i 40'erne er anført i artiklen (hvor udtrykket »verdensrekordtider« i øvrigt er brugt meget upræcist), men han præsenteres i »hovedet« som generalmajor (senere fra 1982 er han dansk repræsentant ved NATOs militærkomité i Bruxelles), og såvel hans afløser som mellemdistanceløber, vor gennem tiderne bedste atletikudøver, Gunnar Nielsen (f. 1928, typograf) som en lang række andre idrætsfolk af samme høje standard er ikke medtaget. Det er derimod sportsudøveren, lægen og journalisten Knud Lundberg (f. 1920). Han præsenteres i »hovedet« som journalist, og netop denne optagelse rejser vel spørgsmålet om forholdet mellem (og styringen af) massemediernes virkelighed og andre former for tilværelsestolkninger, et problem som bestemt ikke bliver mindre i fremtiden, og som artiklens forfatter Arne Vangdrup også strejfer.

En virksomhedsleder, der i usædvanlig grad har været både i offentlighedens og i videnskabens søgelys, er brygger og mæcen J.C. Jacobsen

(1811-87). Dels er historien om Carlsberg i sig selv et dansk industrieventyr, og dels er familiens fortjenester af kunst og videnskab store og iøjnefaldende. Arnold Fraenkels artikel i 2.udgaven byggede på den opfattelse, at bryggeren havde »to Tiders Sind« i sig, og at hans personlighed var præget af brydningen mellem to tidsafsnit symbolsk adskilt ved loven om næringsfrihed i 1857. Således skulle Jacobsen med hensyn til tekniske fremskridt helt være den nye tids mand, mens han hvad markedet angik blev holdt tilbage af en opfattelse, der bundede i den gamle tid. I nyudgaven har Birgit Nüchel Thomsen i stedet for en sådan psykologisk helhedsopfattelse taget udgangspunkt i igangsætterens rolle i den industrielle udvikling og fremhævet, at Jacobsen hverken var forud eller bagud for sin tid, men tværtimod stod lige midt i den, da han i 70-erne valgte en bevidst henholdende strategi over for det eksplosivt stigende marked, ud fra den betragtning at man måtte afvente tilvejebringelsen af de rigtige tekniske løsninger på spændingsforholdet mellem efterspørgsel og produktion. Til gengæld har Nüchel Thomsen efter anm.s opfattelse vanskeligere ved ud fra denne ramme at forklare andre sider af Jacobsens tilværelse lige så fyldestgørende, hans mæcenvirksomhed og den, som hun kalder det, hjertegribende personlige konflikt mellem generationerne på Carlsberg.

Meget få virksomhedsledere er så velbelyste som bryggerfamilien Jacobsen, for selv om interessen for det praktiske liv er endnu større i denne end den forrige udgave, så har erhvervslivet i meget vid udstrækning ikke kunnet leve op til denne interesse, selv ikke efter at Erhvervsarkivet er kommet til. En række artikler er således snarere enkeltstående virksomhedsportrætter end biografier, men de helt store, og navnlig de omstridte, virksomhedsledere har dog været så meget i offentlighedens søgelys, at der alligevel har kunnet tegnes nogle profiler. Det er egentlig ikke tilfældet med Henrik Fodes artikel om direktør Jan Bonde Nielsen (f. 1938), selv om den afsluttes med den bemærkning, at »BN må karakteriseres som en utraditionel ledertype hvis ideer og metoder endnu er under udvikling«, en formulering der er blevet tilstrækkeligt bred til også at kunne dække begivenhederne efter foråret 1979, hvor den formentlig er skrevet. Men Fodes arbejdsbetingelser fremgår af, at han i litteraturvejledningen kun har kunnet henvise til avisartikler, og det samme gælder hans (reviderede) artikel om skibsreder A.P. Møller (1876-1955), hvilket naturligvis er ganske utilfredsstillende for brugeren, ligesom erhvervslivet heller ikke burde være tjent med den proportionsforvrængning, som de store skævheder i det tilgængelige kildemateriale uvægerligt må medføre. En mindre betydningsfuld, men mere velbelyst skikkelse end hr. Møller er bankdirektør Emil Glückstadt (1875-1923), og her har Ib Gejl

fulgt den almindelige linie i nyudgaven og lagt mere vægt på de ydre forholds betydning over for de personlige egenskaber ved bedømmelsen af hans skæbne, end det var tilfældet tidligere. Det samme gælder artiklen om direktør H.N. Andersen (1852-1937), hvor Vagn Dybdahl i højere grad end Fraenkel gjorde sammenligner ØKs udvikling med tilsvarende virksomheder i den vestlige verden. Trods den ovennævnte kritik af Fraenkels artikel om brygger Jacobsen kan man vel hævde, at han på mange måder ramte dennes egen selvforståelse, men her i tilfældet H.N. Andersen har han snarere ladet sig blænde af det idealitetens skær, som »elefanten« yndede at kaste ud over sin virksomhed. Via adgang til utrykt materiale har Dybdahl derimod kunnet konstatere, at Andersens forretningsmetoder (også i tilfældet Glückstadt) »var meget hårde og jævnlige antog former, der i almindelighed anses for mindre fine« – »dog ikke ude af tidens stil«.

Det betones dog, at bedømmelsen såvel af Andersens forhold til konkurrenter som af hans indflydelse uden for erhvervslivet er usikker, men på baggrund af det begrænsede kildemateriale synes hverken Dybdahl eller Fode at have større respekt for Andersens og Møllers fornemmelse for spillereglerne i det politiske liv. En anden biografi, der kan give anledning til overvejelser over forholdet mellem erhvervslivet, medieverdenen og det politiske liv, er Tage Kaarsteds artikel om en fremtrædende nutidig erhvervsmand, advokat K. Mogensen (f. 1926), der i dagspressen ofte præsenteres som Det konservative folkepartis »grå eminence«. Her konstaterer Kaarsted, at hans politiske indflydelse kan være vanskelig at præcisere, »fordi den overvejende har haft rådgiverens og formidlerens karakter«, og denne konklusion rejser vel bl.a. det spørgsmål, om den mere eller mindre tætte tilknytning til erhvervslivet og dets normer er medvirkende til, at politikere fra det vi normalt forstår ved højrefløjen i dansk politik synes talmæssigt relativt svagt repræsenteret. Måske har det også en smule at gøre med det forhold, at artikelforfatterne i overvejende grad er vokset op i den radikal (-socialdemokratiske) historikertradition. Den organiserede venstrefløj synes derimod fint repræsenteret, selv om man savner en så fremtrædende personlighed som syndikalist Chr. Christensen (1882-1960, »rabarberdrengen«). Redaktionen har dog bebudet, at han vil blive medtaget i supplementet.

Erik Rasmussen har for nylig fremsat nogle overvejelser over valget af forfattere til biografier af samtidspolitikere i almindelighed og i særdeleshed over den behandling, der er blevet efterkrigstidens socialdemokratiske lederskikkelser til del.¹⁷ Jeg skal nøjes med at henvise hertil og i stedet

¹⁷ H.C. Hansen, J.O.Krag og udenrigsministeriet. Kommentarer omkring efterkrigstidens socialdemokratiske lederskikkelser. Historie. Ny r. XIV,3 (1982).

pege på et punkt, hvor værkets hele anlæg i dag må forekomme skævt. To af de nyeste navne er Poul Nielson (f. 1943), der i 1979 sprang fra et kortvarigt ordførerskab ind til en post som energiminister i det fjerde ministerium Anker Jørgensen, og Tove Lindbo Larsen (f. 1928), der fra endnu større ubemærkedhed blev kirke- og grønlandsminister i Anker Jørgensens næste regering i 1981. De er medtaget, fordi en ministerpost automatisk hjemler optagelse, et princip der er overtaget fra de foregående udgaver og i sig selv kan være udmærket, men i den anvendelse det her har fået virker proportionsforvrængende, når et andet kriterium for optagelse er, at den pågældende helst skal have manifesteret sig som »den første blandt ligemænd« gennem en længere årrække, der i vejledningen er angivet til ca. 10 år før det pågældende binds udarbejdelse. Det er et krav, der på den anden side også har været vanskeligt at forene med ønsket om, at værket i så høj grad som muligt skal afspejle samfundets udvikling, når denne netop fra slutningen af 60'erne (der markerer 10-årsgrænsen) på mangfoldige områder har været så voldsom og bl.a. resulteret i et opbrud i de politiske strukturer med usædvanligt mange partier, valg og regeringsdannelse, samtidig med at medierne bruges af (og selv bruger) politikerne på en helt anden måde end tidligere, jvf. de mange bemærkninger om aktørernes fjernsynstække eller mangel på samme. I dag må det nok anses for et eksempel på, hvor vanskeligt det har været at forene de forskellige kriterier for optagelse, da værket blev anlagt i midten og slutningen af 70'erne, når Kristeligt folkepartis landsformand 1973-79, Jens Møller (f. 1921) er medtaget, mens en i dag så fremtrædende politiker som den radikale Bernhard Baunsgaard (f. 1918) må afvente et evt. supplementsbind. Noget andet er, at ajourføringen af enkeltoplysninger ikke er lykkedes helt. Poul Nielsons politiske dispositioner fra 1981 er medtaget i bind 10, mens Jens Møllers afgang som landsformand to år tidligere burde have været nævnt i samme bind, og det er ligeledes inkonsekvent, når man i bind 1 ser, at Anders Andersens (f. 1912) dengang seneste ministertid i SV-regeringen 1978-79 ikke er medtaget, mens Dorte Bennedsens (f. 1938) udnævnelse i januar samme år og i samme regering er anført.

Hvad selve værkets anlæg i øvrigt samt opstillingen af artiklerne angår, har man ikke fundet anledning til principielle ændringer i forhold til Engelstofts skema, men en række afgjorte forbedringer både i systematikken og i indholdet kan dog konstateres. Med en efter min opfattelse enkelt undtagelse. Hos Bricka var sammensatte efternavne henført efter genealogiens strenge principper til slægtens oprindelige navn, for den borgerlige slægt Paludan-Müllers vedkommende således til Müller. Dette princip blev fornuftigvis ændret i 2. udgaven, hvor man skulle søge under

det første navn uden hensyn til evt. bindestreg, således historikeren C. Paludan-Müller (1805-82) under P og forfatteren J. Anker Larsen (1874-1957) under A, men da der også kan rejses indvendinger mod denne løsning, har man i nyudgaven valgt at anbringe artiklen »hvor de fleste formodes at ville søge«, således J. Anker Larsen under L, et princip der set fra den læge brugers synspunkt kan være lige så forvirrende som Brickas. Heldigvis er der ikke sparet på henvisninger. Med hensyn til fornavne har man i nyudgaven benyttet kaldenavnet og ikke det første fornavn, et princip der også blev anvendt i 2.udgaven, hvor det viste sig praktisk ved udarbejdelsen af oversigterne over de slægter, der med Engelstofts ord »udmærker sig ved Ælde og Berømmelse og som er fyldigere repræsenteret i Leksikonnet«. Netop ved slægtsartiklerne er der sket den mest iøjnefaldende forbedring med nyudgaven. De er ikke alene ajourført og suppleret, navnlig med borgerlige slægter, men er opstillet i let overskuelig grafisk form, og samtlige konger er opstillet i slægtoversigtsform. Om fuldstændighed er der dog langt fra tale. Hovedsynspunktet har været at vise relevant slægtssammenhæng mellem optagne personer, men den genealogiske viden er i denne henseende tilfældig, når det gælder borgerlige slægter. Nok er det herudover i personartiklernes »hoved« angivet, om forældre/børn eller søskende er optaget, men det er ikke nok til at be- eller afkræfte formodningen om, at der f.eks. eksisterer en relevant familiesammenhæng mellem historikeren Carl Ferd. Allen (1811-71) og de to brødre, musikpædagogerne Robert (1852-88) og George Fr. Ferd. Allen (1856-1925). Fædrenes fornavne og profession gør en sådan antagelse nærliggende. Henvisningssystemet har i øvrigt også undergået et par forbedringer i denne udgave, og opløsningen af navne er blevet lettere. Når man f.eks. om A.P. Bernstorff (1737-95) i forrige udgave kunne læse, at han på en af sine dannelsesrejser stiftede bekendtskab med Putter, Achenwall og Necker, så er disses forbogstaver medtaget i nyudgaven, hvorved det går op for den mindre alment dannede læser, at der i det sidste tilfælde er tale om juristen C.F. Necker og ikke den mere berømte statsmand Jacques N.

Ved hver enkelt artikels afslutning er oplyst om tildeling af danske ordenstegn (i enkelte tilfælde også udenlandske), og som en velkommen nyhed er medtaget oplysning om levnedsberegning afleveret af dekorerede personer til ordenskapitlet, men ikke om en sådan har været benyttet ved biograferingen. Mindesmærker og billedlige og skulpturelle fremstillinger er medtaget i det omfang, de har været kendt, for fotografiers vedkommende dog først og fremmest, hvis de beror i Det kgl. biblioteks billedsamling. Man kunne have ønsket sig værket forsynet med portrætter, og selve trykudgifterne kan næppe have været skræmmende, men det

må nok erkendes, at det ville have betydet en væsentlig fordyrelse af det i forvejen ikke prisbillige værk, hvis den ikonografiske kvalitet skulle stå mål med den øvrige standard. Herudover skal som en klar forbedring af værket nævnes, at den med småt trykte litteraturvejledning er blevet systematiseret ved opdeling mellem primær og sekundær litteratur og mellem trykt og utrykt materiale. Endelig har det afgjort lettet brugen, at hvert bind er blevet forsynet ikke alene med den indledende vejledning, men også med alfabetiske registre såvel over de optagne personer som over forfatterne til de enkelte artikler. Det oplyses her, om forfatterne også har medvirket ved 2. udgaven, men ejendommeligt nok ikke, om de optagne er biograferet i tidligere udgaver af værket. Her må man afvente det afsluttende indeks.

Redaktionens måske mest tidskrævende opgave har været at fremskaffe og kontrollere de genealogiske data til artiklernes »hoveder«. Fuldstændighed har naturligvis ikke kunnet opnås, men en række fejl er blevet rettet fra forrige udgave, således f.eks. i den allerførste artikel, hvor guvernør Hermann Abbestées (1724-94) dødsdato er ændret. Noget nyt er udtalegengivelse af visse efternavne for at fastholde en traditionel, individuel eller slægtsmæssig udtale, men ellers er oplysningerne af samme omfang som hos Engelstoft. Således er fulgt det ejendommelige princip, at mens de enkelte forældres eventuelle tidligere og senere vielser er angivet med årstal, er dette ikke tilfælde med det fælles giftermål (se f.eks. artiklen om Povl Engelstoft selv). Det må bemærkes, at redaktionen for nyoptagelsernes vedkommende i en række tilfælde har måttet afstå fra at udfylde skemaet, fordi oplysningerne i offentlige registre ikke har været tilgængelige, og de biograferede enten ikke selv har ønsket at medvirke eller har modsat sig, at de pågældende data anføres. Som et af de mange problemer disse forhold rejser skal anføres, at manglende angivelse af civilstand ikke behøver betyde »ugift«, og i visse tilfælde kan de manglende oplysninger uden større vanskelighed fremskaffes andetsteds. Man kan ved opslag i forskellige udgaver af Krak: Blå bog f.eks. konstatere, at fabrikant Svend Bergsøe (f. 1902), forfatteren Piet Hein (f. 1905) og skuespilleren Erik Mørk (f. 1925) på et eller andet tidspunkt har meddelt offentligheden, hvem de i alt fald dengang var gift med. Men man behøver ikke altid søge uden for leksikonnet. Således fremgår det af »hovedet« til artiklen om skuespilleren Bodil Kjer (f. 1917), at hun har levet sammen med Bergsøe. Mere problematisk, ja ligefrem grotesk, virker det, når redaktionen i tilfældet Piet Hein nødtvunget har måttet lade sig nøje med at angive i litteraturvejledningen til artiklen, hvor de manglende genealogiske data er at finde.

Inden for en traditionel ramme kan man naturligvis mene, at den slags

krumspring kan virke ansporende på den virkelig seriøse forsker og måske hægte andre af, hvis interesse egentlig ikke går længere end til at konstatere, hvem den og den har drukket morgenkaffe med, for nu at anvende en yndet omskrivning fra den mere pikant orienterede del af pressen. Men det rejser alligevel det principielle problem om den historiske biografis vilkår og betydning i en tid, hvor stadig flere søger at skabe sig hvad de opfatter som en tålelig tilværelse ved at sprænge samfundsvedtagne grænser, og hvor begreber som det politiske og det kulturelle, og hermed også opfattelsen af, hvilke sammenhænge der er vigtige at studere i fortiden, er i støbeskeen. Kontrasterende opfattelser ses med al ønskelig tydelighed i en anden anm. af værket, hvor Jørgen Dieckmann Rasmussen anker over den plads, som Cedergreen Bech har tildelt sin beskrivelse af Christian 7.s sindssygdom og sexliv, og hvor han mener, at der ikke behøves mange linier for at beskrive de to tings betydning for kongens politiske rolle eller manglende samme.¹⁸ Her er ikke tale om victorianisme over for ubændigt frisind, men snarere om to forskellige historiesyn, og Dieckmann Rasmussen står vel i alt fald indtil videre for den dominerende opfattelse inden for faget i sin holdning til Cedergreen Bechs indgang til historien, som den er beskrevet oven for i det formhistoriske afsnit.

I den store sammenhæng er sådanne mangler og ufuldstændigheder naturligvis til at leve med, og »hovederne« vil uden tvivl være til fornøjelse også for andre end den hærskare af personalhistorikere, der befolker arkivernes læsesale. Også når talen er om det biografiske stof, må man glæde sig over, at forlaget og Carlsbergfondet har valgt en helt ny udgivelse fremfor det fotooptryk med supplementsbind, der på et tidspunkt indgik i overvejelserne. I denne forbindelse kan man vel heller ikke lade være at tænke på, at den kolossale indsats af mentale og materielle ressourcer, der har været nødvendig, ellers kun i begrænset omfang ville være blevet historieforskningen til del. Egentlige systematiske sammenligninger må som tidligere nævnt afvente færdiggørelsen af værket, men det kan da siges, at den hurtige udgivelse har sikret en nogenlunde ensartet behandling af stoffet, samtidig med at den kan afspejle en del af den faglige udvikling i efterkrigstiden. Udover det allerede nævnte kan anføres, at middelalderstoffet i meget høj grad er skrevet om, og at Adam af Bremen (o. 1060) endelig har fået sin biograf, Aksel E. Christensen. Blandt de nyoptagne kan også nævnes nogle københavnske købmænd fra 1500- og 1600-tallet, hvem Johan Jørgensens arbejder om de økonomiske og sociale processer i dette tidsrum har gjort

¹⁸ Fortid og Nutid XIX,2(1981), s. 313.

aktuelle. Christoffer Iversen (o. 1600) og Ditmer Bøfke (1621-81) er eksempler, begge portrætteret af en af værkets flittigste bidragydere, Steffen Heiberg. Trods al omhu er værket naturligvis behæftet med en række fejl og mangler, som redaktionen har valgt at korrigere og supplere, efterhånden som man bliver opmærksom på dem. Det må formodes, at de til sidst vil blive samlet i det supplementsbind, som sikkert viser sig nødvendigt. En del af disse rettelser og tilføjelser er naturligvis uforudsigelige og skyldes enten den kendsgerning, at størstedelen af de biograferede alders- og formentlig også erhvervmæssigt befinder sig i de risikogrupper, hvor man dør efter naturens orden, eller også ny forskning. Et eksempel på sidstnævnte er Martin Drouzy: Carl Th. Dreyer, født Nielsøn (1982), der trods åbenlyse svagheder føjer en dimension til Peter Schepelerns komprimerede artikel om den betydningsfulde filminstruktør. Andre af rettelserne er naturligvis af mere triviel og ærgerlig karakter, og anm. skal indskrænke sig til at meddele, at han endog har fundet fejl i artiklerne om den nuværende og den foregående redaktør, som forlaget endnu ikke har gjort opmærksom på. Povl Engelstofts fars tredje hustru er således opgivet som søster til den første, det skal være den anden, hvilket også fremgår af 2.udgaven, og Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, udkom i 1972 og ikke som anført i 1977.

Overvejelser som de foregående lægger naturligvis også op til det spørgsmål, om tiden for den slags standardværker er ved at løbe ud. Ser man på den økonomiske side af sagen, er det dog indlysende, at leksikonnet aldrig har kunnet hvile i sig selv, og næppe heller selv om man indregner de betydelige beløb, som udgiverne i tidens løb har modtaget fra Carlsbergfondet. Salget har simpelt hen været for lille. Bricka havde meget svært ved at forstå, at det gik så trægt med afsætningen af 1.udgavens blot 2.500 eksemplarer, når den litterære verden i et par menneskealdre stadig havde talt om behovet for et biografisk leksikon. Oplaget blev dog solgt, men først efter en klækkelig prisnedsættelse, og da Svend Dahl midt under udgivelsen af håndleksikonnet rettede henvendelse til Fr. Hegel om en revision af Brickas værk, var svaret på Gyldendals vegne da også nej.¹⁹ Dette medførte bl.a., at Engelstoft fra sit private redaktionskontor sluttede kontrakt med J.H. Schultz' forlag, da udgivelsen omsider blev en realitet, men det er ingen forlagshemmighed, at denne udgave i mange år kunne fås til en særdeles favorabel pris. Om den igangværende 3.udgave, der vel også

¹⁹ Det i note 4 anf. arb., s. 247 samt dets note 19.

relativt er den mest bekostelige, kan man i alt fald fastslå, at den har haft de økonomiske konjunkturer imod sig. De offentlige nedskæringer fra slutningen af 70'erne, som forlaget næppe har kunnet forudse i tilstrækkeligt omfang i planlægningsfasen, må have betydet en væsentlig nedgang i det antal eksemplarer, som man ellers kunne regne med som solgte, og nok har det (historie)videnskabelige samfund været i voldsom vækst i de sidste årtier, men interessen for den historiske biografi i disse kredse har vel været i bedste fald stagnerende, og trods værkets mange kvaliteter, der gør det uundværligt som opslagsværk, er der vel ikke mange, der i betragtning af hvad bogmarkedet ellers kan tilbyde privat vil binde an med de mindst 8.000 kr., som investeringen kræver, også selv om de måske skulle føle en slags national og kulturel forpligtelse hertil.

Der er næppe tvivl om, at når forlaget i forening med Carlsbergfondet har taget opgaven op, findes forklaringen i det forhold, som berøres i artiklen om forlagsdirektør Ingeborg Andersen (1887-1960), om hvem det hedder, at hun i sin tid blev kritiseret for ikke at leve op til »den udgivelse af storværker, der for et forlag som Gyldendal er en nødvendighed«, ligesom Fr. Hegel i sit ovennævnte brev til Svend Dahl beredvilligt indrømmer den anseelse, som udgivelsen af Brickas leksikon havde givet forlaget. Det samme gælder vel andre forlag. Traditionen byder, at et andet af vore nationale storværker, den rent forlagsfinansierede Trap: Danmark (5.udg. 1958-72 ved bl.a. Povl Engelstoft) nyudgives omkring hver 25. år. 6.udgaven skulle således være påbegyndt i disse år, men på grund af tidernes ugunst har G.E.C. Gads forlag for nærværende ingen planer herom. Naturligvis ved ingen i dag, om 3.udgaven af DBL bliver den sidste, men der er i alt fald ikke fremlagt planer fra forlagets side om løbende at udgive supplementsbind, der om ikke andet så kan holde værket ajour. Men uanset hvad man mener om den personcentrerede indgang til historien, som værket er udtryk for, så rummer det lige som Trap: Danmark så mange enkeltoplysninger om vort land og dets politiske, økonomiske, sociale og kulturelle strukturer, som ellers er vanskeligt at få fat i, at man må håbe, at det afsluttende indeks ikke alene vil være forsynet med personregistre, men også med detaljerede tematiske og kronologiske indgange.

Noget andet er, at nyudgaven med sin anlægstid midt i 70'erne godt kan komme til at dele skæbne med Brickas værk. Det blev til i en tid, hvor samfundsstrukturer og videnskabelige normer var i opbrud, og lige så velkomment det var ved sin fremkomst, ligeså forældet på afgørende punkter viste det sig at være et par årtier senere. I denne forbindelse må man have øjnene åbne for de muligheder, der inden for få år formentlig vil være i elektronisk databehandling. Hvad enten man kan lide det eller

ej, er vi i accellererende tempo på vej ind i et »informationsamfund«, hvor viden og uddannelse vil spille endnu større rolle end i det nuværende, hvor en stor del af befolkningen kun har syv års skolegang bag sig, og også for humanister vil større teknologisk viden formentlig fremstå ikke alene som en mere eller mindre tillokkende mulighed, men som en økonomisk nødvendighed, på samme måde som den vil være det for erhvervslivet og for andre dele af den offentlige sektor. Inden for historikerens traditionelle arbejdsområde har informationsteknologien hidtil været på tale ved rationalisering af registrerings- og arkiveringsopgaver, hvor et såkaldt neutralt iagttagelsessprog har været anvendeligt, men det må bemærkes, at de seneste års teknologiske udvikling har været rettet mod mere individuelt orienterede, brugerstyrede systemer, der forudsætter et samspil mellem teknologi, menneske og samfund. Løsninger af dette egentlig semantiske problem rejser naturligvis spørgsmål af enorm rækkevidde om den samfundsmæssige styring af disse processer, men de behøver ikke stå i modsætning til det humanistiske erkendelsesideal, der bl.a. ligger bag DBL.

Dansk biografisk leksikon. Grundlagt 1887 af C.F. BRICKA og videreført 1933-44 af POVL ENGELSTOFT under medvirken af SVEND DAHL. Tredje udgave. Redaktør SV. CEDERGREEN BECH. Bind 1-10: Abbestée – Olrik. Gyldendal 1979-82. 16 bind er annonceret.